

INTERVIURI

Un dialog cu muzicologul Carmen Stoianov

Andra Apostu

Doamna Carmen Stoianov este muzicolog de profesie și de vocație, om de cultură recunoscut prin scrierile sale și prin calitatea de membru în cele mai prestigioase organizații de profil: Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România, Societatea Internațională de Muzică Contemporană sau Asociația Română a Femeilor în Artă, iar acestea sunt doar câteva dintre ele. Crescută într-o familie multietnică, polivalența în cultură și artă i-a marcat întregul parcurs academic și de maturitate. A fost discipola Academicianului Octavian Lazăr Cosma, este Doctor în Muzică

al Universității Naționale de Muzică din București și absolventă de masterat în Studii Culturale Ebraice la Universitatea din București. Abordarea de tip interdisciplinar îi este un crez și îmbrățișează cu încântare acest concept, în părerea domniei sale, „o condiție sine qua non...” în tot ce scrie, în tot ce creează.

- **Andra Apostu:** Stimată doamnă Stoianov, ați absolvit liceul de muzică nr. 1 la secția teoretică, cu un background cultural bogat, într-o familie iubitoare de muzică, ce v-a determinat să alegeți muzicologia ca secție pentru studiile superioare?

Carmen Stoianov: Cât de rapid se reactivează „alchimia amintirii”! Ignorând hexametru de rigoare, aș începe cu o tiradă: „Ce forță și capacitate de limpezire are perspectiva!” Abia acum îmi dau seama cât de inutile mi-au fost plânsul și reproșurile generate de faptul că fiica mea și-a tot schimbat țintele în viață: evident – pianul de rigoare în primii 7 ani de școală, părăsit pentru liceu sanitar și proiecția carierei de chirurg, ambele părăsite pentru curs de ziaristică, colaborare *MELOS* și, ulterior debut regizoral de succes la Opera Comică: *La serva Padrona*, *Pimpinone*, *Bastien și Bastienne...* (de 3 ori: Mulțumesc, Smaranda Oțeanu-Bunea, Mulțumesc, Mircea Bunea!); așadar – benefică revenire la muzică: *Liceul din Principate*: canto clasic, tentația compoziției (2 ani studii particulare: armonie, contrapunct, forme, compoziție cu maestrul Richard Bartzler), totul conducând la secția *Regie de Teatru Muzical* la *Academia de Muzică* bucureșteană (astăzi *UNMB*), urmată tot aici de inițierea unei cariere universitare, turnură spre un masterat de *Studii Culturale Ebraice* la *Universitatea* din București, continuare la *Hebrew University* și, revenire la *Operă* – de această dată *Opera Israeliană* din Tel-Aviv-Yaffo: asistent de regie și colaborator al unor mari nume: Franco Zeffirelli, Giancarlo del Monaco, William Friedkin... dar și regie proprie în țară: *Orestia II* de Aurel Stroe pentru Institutul Cultural Român, după care s-a căsătorit stabilindu-se în Israel și, odată cu cariera de „mămică” a optat – pot spera că „definitiv?” – pentru *Meitar Studio* și sfera educațională – evident, tot la *Opera* din Tel Aviv, care îi rămâne lipită de suflet.

Dar, dacă mă gândesc bine – și mulțumesc că interviul mi-a dat ocazia! – realizez că nici eu n-am avut cel mai lin parcurs; mereu a apărut, în zare, un „next level”. Aș începe, însă, cu acel „next level continuu” al familiei mele, care a însemnat provocări, rupturi, despărțiri și reîmpământeniri... Tuturor celor patru bunici ai mei (din partea mamei – polonezo-ucrainean, din partea tatălui meu – maghiaro-român) „refugiile” aveau să le marcheze existența: ireconciliabile rupturi, despărțiri dramatice de cei dragi, de casă și prieteni în ani fatidici ai

istoriei (părinții mamei pe ruta Bolehov/Lvov – București, refugiați din războiul contra trupelor lui Stalin, 1921-1922; ai tatălui: Cluj – București, în urma Dictatului, 1940). De ce să fi fost nevoie de tot acest zbucium, de cheltuirea acestei imense energii care să le ocupe și să le consume gândurile, emoțiile, trăirile?! Într-un târziu mi-am dat seama că nu au făcut altceva decât să se pună în situația de a nu ignora ceea ce se întâmplă cu ei sau în jurul lor și asta i-a determinat să aibă tăria de a da, ei înșiși, un exemplu după ce au reușit să-și răspundă la complexa întrebare: „cine sunt, de unde vin și încotro mă îndrept”? Așa s-a intrat în ceea ce poate fi numită „Lecția aceluia next level”, a schimbărilor de destin care, de la statutul de provizorat l-au căpătat pe cel de permanență, instaurându-se într-o continuă prefacere și remodelare, părăsind „asfințiturile” în favoarea „răsăriturilor”, cu atât de promițătorul „va urma” din speranța deschiderii către un mereu așteptat, binecuvântat „măine”. Și părinții mei au avut parte de dramatice schimbări de destin: când traversezi timpul războiului sau când ești traversat de el, viețile nu mai pot fi calme, pe același făgaș: avionul lui tata (pilot pe *Junkers* și instructor de zbor cu motor) a fost mitraliat, el s-a parașutat dar a făcut prizonierat la Sevastopol pentru a ajunge apoi, pe bombardier, până în Tatra; a luptat astfel pe ambele fronturi. Mama, studentă la Litere (franceză) la *Universitatea din București*, deja căsătorită cu el dar, în condițiile stresului și nesiguranței provocate de situația României și a familiei de refugiați căutate de prigoana stalinistă, a părăsit facultatea...

- **A.A.:** Cum a fost perioada copilăriei, în acea perioadă tensionată social, cultural? Cu ce moșteniri și învățături a pornit la drum tânăra Carmen?

C.S.: Dincolo de toate, pot afirma cu certitudine că provin dintr-o familie specială; am crescut în ambientul a ceea ce poate fi numit (fără nici cea mai mică umbră de exagerare), o ireală armonie, într-un mediu multietnic și multiconfesional în care dominau doamnele (întrucât, din păcate, bunicii-bărbați au plecat devreme), în afară de română, se vorbeau ucraineana (mama și bunica mea, Babi) și maghiara (mama-mare, tata și surorile lui – între care păstrez amintirea lui Lizi, un spirit la fel de viu ca fratele ei – tatăl meu, una din primele noastre aviatoare: Eliza Vulcu; a fost pe front, în *Escadrila Albă*). Lecțiile bunicilor și ale

părinților? Trei verbe și un sfat: 1. a citi; 2. a învăța: să-ți propui să afli cât mai multe, să nu-ncezi nicio clipă și să stăpânești la perfecție tot ceea ce înveți; 3. a munci – dacă este nevoie peste măsură, neprecupețit și, mai ales, cu dăruire – pentru a înfrumuseța și a îmbunătăți totul în jur; exista și un „codiciliu”: să taci când nu cunoști situația, expresia, cuvântul... încă mă întreb în ce măsură am reușit. De primul verb sunt sigură: a avut mereu întâietate. Cu mâna pe inimă, pot afirma că l-am bifat: citeam și, mai ales reciteam cu o plăcere nebună – la fel cum o fac și acum – tot ce-mi cădea în mână, de la revistele pentru copii la mitologie, fabule, romane și, mai ales, o imensă cantitate de piese de teatru. Citeam în timp ce făceam game și Hanon, cu cartea pusă pe genunchi sau în locul destinat partiturii, citeam mergând pe stradă (uneori izbindu-mă de vreun geam deschis la parter), citeam sub plapumă, la lumina lanternei și astfel nici că ratam certuri zdravene când eram prinsă... Sfatul: nu intra în contradicții și nu uita ce contează cu adevărat: seninul, zâmbetul, omenia. Aici mă regăsesc în atitudinea lui Babi care, dacă cineva/ceva o supăra, intra automat în „silenzio stampa”; întrebată ce s-a întâmplat, te asigura cu seninătate că n-are nimic, pentru că n-ar fi suportat să știe că a înnegurat ziua cuiva... prefera să și-o trăiască, în tăcere, pe a ei... Pe Babi am idolatrizat-o; pot spune că mi-a fost model iar acum realizez că a fost veșnic tânără chiar și la cei peste 96 de ani când încă ținea să facă treaburi casnice. Avea o memorie fabuloasă, vorbea curent 8 limbi, româna fiind ultima între cele învățate „din mers” (la peste 40 de ani ai ei), când a venit în România. Dar citea, scria, făcea glume în românește, mergea la spectacole de teatru... nu obosea niciodată, iar dacă îi cereai ceva observai că “nu” lipsea din vocabularul ei.

➤ **A.A.:** Cum s-a strecurat muzica în inima dumneavoastră?

C.S.: În casa noastră, pe lângă văluri de amintiri ce se coagulau și se răspândeau la fiecare vizită pe care o primeam, tronau o pianină *Schiedmayer & Söhne* și un pick-up cu o colecție impresionantă de discuri '78, *His Master's Voice*. Am crescut împărțind admirația tatălui meu pentru marile voci de operă, reflex al adolescenței lui clujene, unde prindea Radio Petőfi cu bogatul program de pagini din opere în interpretări celebre; pare că nu întâmplător mă numesc Carmen, fiind destinată muzicii în general și operei în special. De mică, am studiat

pianul fără a avea nici cea mai mică șansă de a trece de comisiile de admitere, blocaj generat de inexistența locurilor pentru categoria socială în care eram încadrată; auzeam mereu în urma mea: „ce păcat, e mic burgheză”. Neștiind ce înseamnă, îmi imaginam că sunt prea mică de statură sau ca vârstă (prin comparație cu colegile de concurs care reușeau), așa că speram și mă prezentam cu obstinație la concursul ce urma să aibă, evident, același rezultat. Mi se pregăteau mereu fundițe late și apretate, eram învățată cântece din ce în ce mai dificile, parcurgeam tot mai multe partituri, dar degeaba.

➤ **A.A.:** Și totuși nu ați renunțat și ați continuat pe acest drum, alături de minunați profesori ai acelor generații!

C.S.: Între profesorii pe care mi-i amintesc de departe cea mai luminoasă figură era cea a domnului Iosif Prunner care, în ciuda celor de mai sus, îi încuraja pe părinții mei să nu renunțe. Era maestrul și mentorul profesoarei mele (căreia îi spuneam Danda) și devenise un apropiat al casei; plăcerea pe care-o avea era să-mi deschidă mereu o partitură nouă și să-mi ceară „prima vista”. Asta m-a ajutat enorm mai târziu, la intrarea în Conservator (proba de citire, examenul de pian de la *Secția Teoretică*). Dar, în același timp, mi-a dat și un fals sentiment de încredere, care m-a făcut să mă bazez prea mult pe citire și să neglijez studiul ordonat, aplicat. Din clasa a cincea, locul lecțiilor particulare a fost luat de Școala de Muzică, unde întâietatea pianului a fost disputată de o noutate: Teoria muzicii, solfegiul și toată suita de exerciții vocale care pregăteau o intonație curată; port recunoștință celui care m-a format: prof. Valentin Gabrielescu, adept al virtuozității solfegistice și al dezvoltării memoriei muzicale. Sedusă de această noutate și confundând-o cu un (pseudo)studiu al vocii, îi acordam zilnic cel puțin 2 ore (pe care aveam grijă să le scad de la pian?!), la care tata adăuga exercițiile de auz muzical, tot „marca Gabrielescu”. M-a ajutat o partitură specială: arii de operă transcrise ca solfegiu și asta a dus la orientarea spre secția teoretică la *Liceul de Muzică nr. 1*, în 1965, secție pe care am considerat-o oportunitate de tranziție spre canto clasic (al cărei studiu începea abia în ultimii doi ani de liceu), ca împlinire a visului nutrit din copilărie: opera. Încă din ultima clasă gimnazială am avut șansa de a fi fost acceptată la studii vocale cu domnișoara Lucia Anghel, prima profesoară a Virginiei Zeani. Doi ani de canto clasic (baza) făcuți

cadou (fără plată!) în „casa-muzeu” din Aleea Patriarhiei a celor trei domnișoare Anghel (Lucia, Viorica și Andreea – toate cântărețe, Andreea chiar cu carieră internațională!) au însemnat mult pentru mine iar după dispariția domnișoarei Anghel a fost dificil să-i regăsesc metoda. Viața mi-a adus în față familia Mizrahi: cu doamna Cecilia am continuat canto iar cu pianistul Dan Mizrahi m-am perfecționat nu atât la pian, cât la forme, stilistică și estetică muzicală. Viziunea sa și cea a profesorului meu de pian de la liceu, Florino Delatolla îmi păreau gemene, așa că pot spune că cei doi mi-au asigurat un orizont larg, interdisciplinar, de percepție a „ființei” muzicii. Mi-au apărut în viață la timpul potrivit; semnalele le recitesc acum ca fiind direcționarea către muzicologie, dar pe atunci nu aveam cum să le conștientizez... aveam alte visuri. Un prim „Switch”: o laringo-traheită imposibil de tratat eficient la acea vreme mi-a închis complet drumul spre cariera solistică vocală. M-am reîntors la studiul cu sporită râvnă a tot ce ținea de Teoria muzicii, solfegiu, dictat, învățat pe dinafară întregă splendida colecție de solfegii semnate de Ion Dumitrescu: redare metronomică, nuanțe și indicații de expresie, încât intrarea la Conservator nu mi-ar fi pus probleme dacă... Dar „Sfântul Switch” pândea. Îmi rămânea doar drumul Pedagogiei Muzicale, care nu mă atrăgea. Multe colege de clasă se orientau spre alte cariere. De ce n-aș fi făcut-o și eu? Era cool, nu?! Și așa s-a înstăpânit în mine dorința de a face Facultatea de limbi orientale – probabil ceva din „gena” maternă, doar că la limbi orientale admiterea era bienală. Fără să mă interesez, m-am pregătit intens: două limbi moderne și un bagaj în care tronau lecturile mele, Istoria literaturii universale și Latina; în prag de bacalaureat, am plătit insuficienta informare, aflând că ar trebui să mai aștept un an.

- **A.A.:** Un „switch” destul de... intens, să te pregătești pentru o facultate până în prag de bacalaureat și să afli că nu poți da examenul de admitere. În ce direcție v-a trimis acest switch?

C.S.: Acesta a fost, cu adevărat, un „hop”, rezolvat cu eleganță – așa spune; ca să nu aștept un an, m-am reorientat spre Pedagogia muzicală, care nu intrase, nici pe departe, între opțiunile mele; în vara lui 1969, am intrat cu cea mai mare medie din sute de candidați. Cum tocmai îl cunoscusem pe cel care îmi va deveni soț – pe atunci student la

compoziție muzicală, clasa maestrului Anatol Vieru – prin el am accesat oportunitatea: muzicologia, căci aflase de deschiderea Secției Teoretice chiar în acel an. Obișnuită a sălilor de concert și operă, am crezut în posibilitatea de a deveni critic muzical ori de a participa la emisiuni radio, ceea ce l-ar fi mulțumit pe tata care, meloman convins, îmi confecționase un veritabil dosar de presă muzicală: decupeuri din ziare: cronici, anunțuri, interviuri, relatări... și îmi construise, în paralel, o bibliotecă nu doar din tipăriturile Editurii Muzicale, ci și memorialistică, partituri și albume de artă de la anticariat. Majoritatea erau biografii romanțate, ceea ce nu mă mulțumea. Doar *Oedipul enescian* de Octavian Lazăr Cosma mi-a dat de furcă și asta tocmai pentru că, la nivelul cunoștințelor mele de atunci mi-era imposibil să-l înțeleg. Petru Stoianov m-a introdus în universul descifrării înțeleșurilor ascunse ale muzicii noi prin analizele lui elaborat structurate la lucrările lui Anatol Vieru și Wilhelm G. Berger, în care observase magia unor moduri (durate, frecvențe). În baza secțiunii de aur, ulterior a creat un sistem propriu de concepție, contopind frecvența și durata. Alături de el am învățat (pornind de la Messiaen) multe despre tainele încifrărilor modale. Armonia „plutea în aer”: după o pregătire intensă chiar la armonie (după lecțiile particulare cu Maya Badian) și, în plus: istoria muzicii, studiu la pian, teorie-solfegiu, în sesiunea de toamnă 1969 am trecut pragul secției de elită a Conservatorului, renunțând la Pedagogia muzicală; de la prima serie a secției teoretice a Liceului din Principate (1965) la etajul ei superior, prima serie a *Secției Teoretice* a Conservatorului (1969).

Admiterea a fost tur de forță și consta într-un „pluton de execuție”: derulat în probe zilnice din care fiecare era eliminatorie pentru cea care urma: teoria muzicii scris (dictat la o voce – pauză; dictat la 2 voci, polifonic – pauză și dictat la 4 voci – armonic); teoria muzicii oral (bilet pentru problemă teoretică, solfegiu, solfegiu melodico-metro-ritmic și probă de auz muzical... numărul sunetelor fiind variabil); armonie (2 teme: sopran dat și bas dat); pian (programul ales și... proba de foc: citire la prima vedere cu șeful catedrei, temutul profesor Paul Jelescu – în cazul meu *Preludiu și Fugă* de César Franck – Mulțumesc, printre stele, profesorului Prunner!); istoria muzicii. Am fost singura reprezentantă a Liceului meu care a trecut de furcile caudine ale concursului de admitere, spre deosebire de viitorii mei

colegi: un „detașament” compact dintre absolvenții Liceului din Lemnea... Deschid aici o paranteză. Încă una?! Bineînțeles; nu se observă preferința mea declarată pentru ele?!? Glumesc. De fapt este un alt fel de paranteză, fără însemnele ei grafice, mult mai largă – un paragraf –, reflectând nevoia unei comparații... de ordin istoric, fie și măcar de dragul micii istorii...

Odată declarați admiși, programul era foarte încărcat, ștacheta – uluitor de înaltă: încă din anul I – la nivelul absolvenței anului III Pedagogie; de altfel am și avut colegi care au renunțat la 3 ani de studii. Notele pe care unii profesori ni le dădeau la examene erau preludiate de cunoscutul refren: „dacă ai fi fost student la Pedagogie – ți-aș fi dat un 9 sau un 10 dar așa, la Secția Teoretică... sunt alte pretenții” – drept care, după această scurtă „predică” în care (totuși) te simțea un pic lăudat, urma o tăcere de rău augur și... amuțea.

Încă din anul I se făcea cunoștință cu discipline pe care alții le făceau spre anii terminali, cum era, spre exemplu, *Citirea de partituri*; în schimb, lipseau cu desăvârșire cele ce implicau profilul psiho-pedagogic, fapt pentru care, într-un final, înaintea absolvenței, a trebuit să le parcurgem și să susținem examenele ce ne permiteau intrarea și pe acest teritoriu. După doi ani străbătuți „la comun”, nediferențiat ca programă analitică, se trecea un prag: examenul de departajare pe specializări. În funcție de notele obținute în examene în anii anteriori la „discipline-cheie” pentru fiecare specializare, se permitea înscrierea la ceea ce noi numeam „baraj”. trecerea cu succes a acestuia permițându-ne să accedem la viitoarea profesionalizare. Noi, cele trei care am optat pentru Muzicologie, aveam, deja, la activ, doi ani de Compoziție (clasa Dumitru Bughici), Dirijat cor academic (clasa D.D. Botez) și Dirijat orchestră (clasa Constantin Bugeanu); a trebuit să aleg – și am făcut-o. Am renunțat să mă îndrept spre Compoziție deși mă atrăgea și chiar eram bună, aveam idei sau... așa mi se spunea: lieduri pe versuri de Marin Sorescu (din volumul *Unghi*), coruri pe voci egale: *Sprint de Belc-Codomelc* (nu-i nicio greșeală de culegere!), *Paralele inegale*, *Dialoguri pe ne-ve*, *Aricioso*, *Detalieri*... sau ciclul de *Maimuțe pentru pian* (care mi-a stat mult pe birou – ba chiar l-am transformat la un moment dat în suită pentru 6 instrumente), un *Cvartet în pas aksak* (se „purta” aksak-ul)... îmi plăcea lucrul cu creion B2 (obținut cu greu pe atunci, de la

prieteni cu rude în străinătate) și multe-multe gume, pe hârtia cu portative cumpărată de la Magazinul Muzica.

➤ **A.A.:** Și a apărut și întrebarea, marea întrebare, compoziție sau muzicologie?

C.S.: Maestrul Bughici a încercat să mă convingă să optez pentru continuarea studiilor cu domnia sa după anul II dar încercările și argumentele domniei sale au fost fără succes în fața a două motive mari și late: intrasem la Secția Teoretică vizând Muzicologia și eram deja căsătorită (din decembrie 1969) cu un viitor compozitor; la ora aceea îmi era imposibil să-mi imaginez un viitor cu doi compozitori între aceiași pereți. Cu toate acestea, a fost atât de insistent încât (având și eu o înclinație specială pe această direcție), o vreme am continuat să-i prezint lucrări, la început săptămânal, apoi la două-trei săptămâni. M-am oprit la un moment dat, constrânsă de lipsa timpului și pentru că, pornită pe ideea de muzicologie, doream să o fructific cumva deși, după cum mi-o va arăta viața, nu m-am desprins de compoziție, ba... chiar, dimpotrivă! Studentă în anul III, nu prea îmi găsisem încă locul în muzicologie și se făcea auzită, din nou și tot mai insistent, chemarea limbilor orientale. Din fericire, o întâmplare m-a determinat să mă implic total în muzicologie iar rolul hotărâtor îi revine maestrului Octavian Lazăr Cosma. Am relatat totul în revista *Actualitatea Muzicală* nr. 2/2023. Dacă-mi este permis, reiau aici o amintire căreia îi zâmbesc de câte ori îmi revine în minte pentru că s-a gravat – îmi place să cred, definitiv – pe retina memoriei mele. Se impune o autocitare... În anul III de studiu, „la un seminar de muzicologie, pe când suplinea lipsa din țară a șefului de catedră (care își luase în normă formarea primei generații de muzicologi deci și pe mine!) a devenit nu doar profesorul de Istoria Muzicii Românești, ci Magistrul care a văzut în mine muzicologul; tema era despre creația corală a lui Gheorghe Cucu și, în ce mă privea, am muncit întreaga săptămână, străduindu-mă să prezint nu un simplu referat, ci o privire generală privind contextul istoric, formarea și formația creatorului, nevoia lui de cântec românesc, de fior național și de conjugare cu formele statuate la nivel european, totul în datele genului ales ca fiind reprezentativ structurii sale. (...) Mi-a stat inima când l-am auzit cerându-mi să rămân după sfârșitul orei pentru că are de vorbit cu mine. Am rămas, cu un nod în gât și cu „sabia lui Damocles” deasupra

capului, pregătindu-mă pentru ce era mai rău...și aveam de ce: comparativ cu specializarea Profesor de Muzică/Pedagogie muzicală, unde în același an erau 120 studenți, la specializarea Muzicologie eram doar trei studente, notate diferențiat de profesorul nostru iar eu, știindu-mă cu cea mai mică dintre ele, mă simțeam mereu paria, dar nu voiam să capitulez încă. Trăsesem deja concluzia, singura pe care o vedeam posibilă, și anume aceea că, în mod hotărât, profesorului de Muzicologie – și șef de catedră pe deasupra! – nu-i plăcea (sau îi plăcea prea puțin) abordarea mea în ceea ce scriam și prezentam săptămână de săptămână. (...) Așadar, mă așteptam la o muștrulială zdravănă din partea maestrului Octavian Lazăr Cosma. „Textul” îl țin minte și acum; m-a urmărit ani de zile, pentru că a rămas cel care mi-a dat forță să continui chiar și atunci când îmi pierdeam încrederea în forțele proprii: „Măi, tu ai să faci muzicologie la viața ta!” Nu l-am înțeles din primul moment pentru că, de emoționată și înfricoșată ce eram, nici nu l-am auzit prea bine, nici nu am putut percepe ideea care îmi răsuna prin ecoul ei în minte, dar se bătea cap în cap cu așteptarea mea. Parcă eram în transă. Sunt convinsă că a observat, pentru că a fost nevoie să mi-o repete, întrebându-mă dacă am înțeles și când a văzut că am dat mecanic din cap în semn de aprobare, și-a dat seama cât de uluită eram și că n-am realizat nicio iotă din ce mi-a spus, că aprobarea venea fără acoperire, doar ca răspuns la tonul autoritar pe care îl folosise. Așa că mi-a repetat, rar, accentuând silabe, privindu-mă în ochi și făcând gesturi ritmice, de parcă ar fi bătut o inexistentă măsură de doi timpi: „Ascultă la mine: ce îți spun acum nu faci public, că eu nu am clasă de muzicologie și nu te poți transfera; consider-o o îndrumare. Ești născută muzicolog și te rog ca, dincolo de orice ai de făcut la clasă, să te prezinți la mine săptămânal cu o lucrare... uite, îți propun: *Miorița*, că văd că ești băgată deja pe zona asta. Primul drum: Biblioteca; acolo cauți Fochi ca bază literară. De acolo poți avea un bun punct de plecare. Vezi să s-a scris ceva și într-o revistă clujeană de literatură. Ca partituri – tu alegi. Chiar sunt curios ce-o să-mi aduci”. Înviasem! Am putut doar să-l întreb în ce zi și la ce oră, ca să-mi armonizez orarul; mi-a răspuns să-l caut atunci când sunt gata să-i arăt ceva palpabil și că-l găsesc potrivit orarului sau în afara acestuia, la Bibliotecă ori la Discotecă. Îl văzusem de multe ori în ambele locații, așa că i-am mulțumit și am pornit, plină de speranță, în ceea ce s-a dovedit a fi o aventură din care am învățat

enorm. (...) M-am scuzat la celelalte ore din program ("chiul diplomatic"!) și am zburat la Bibliotecă unde am început să scotocesc sertarele conținând fișe; am extras cote, am împrumutat atâtea cărți și partituri câte puteam lua pentru început, mi-am stabilit un orar de audiții paralel cu cel al anului meu și am intrat pe loc, serios, în problematica documentării prin audiție. *Miorița* de Paul Constantinescu nu era disponibilă în momentul acela, dar am prins Oratoriul lui Sigismund Toduță. Am deschis partitura, caietul de notițe și pot spune că le-am exasperat la propriu pe doamnele de la Discotecă cerându-le să-mi pună, iar și iar, prima parte: *Eterofonie*. (...) Nu știu cum, din suprapunerea filelor de muzică pe care tronau notațiile mele rapid făcute cu jocul celulelor detașate din partitură, mi-a apărut limpede că Sigismund Toduță, un maestru neîncoronat al contrapunctului, utilizase recurența: strictă la partea vocală, liberă la instrumente. Urmând firul, am recompus forma primei mișcări a Oratoriului și, fericită, n-am mai apucat să pun pe hârtie concluzia când, zărindu-l prin geamul Discotecii pe Maestrul venit să-și pregătescă unul din cursuri, l-am abordat cu ochii sclipind de bucuria descoperirii. l-am arătat partitura dar, spre surprinderea mea, care așteptam o reacție cel puțin pe măsura entuziasmului meu, nu a participat deloc. S-a bucurat că mă pusesem pe treabă, dar m-a privit sever, din spatele ochelarilor, cerându-mi să-i arăt ce cote de bibliotecă am extras și ce am cerut de la raft. Le aveam pe toate la mine; încă nu plecasem acasă, așa că i le-am arătat. A examinat lista, cărțile, partiturile și mi-a spus că este presat de timp: „Mă grăbesc la curs. Du-te la bibliotecă, cere volumul 5 *Lucrări de Muzicologie* de la Cluj și vino cu el la mine după curs. Mă găsești la sala....” Fericită că aflasem încă un titlu, aterizez la Bibliotecă, găsesc volumul, prin bunăvoința doamnelor „încarc” fișa soțului meu (încă student în anul VI) și, cu noua „achiziție” în mână, mă înființez în fața sălii, așteptând terminarea cursului. Am timp să-l răsfoiesc, așa că o fac și... îngheț! Aveam în față studiul maestrului Cornel Țăranu despre *Miorița* de Sigismund Toduță. Evident, încep să-l citesc iar de pe pagină mă întâmpina un desen grafic din care rezulta concepția Eterofoniei... Am trecut și prin îngheț și prin valuri de căldură la gândul că Maestrul m-ar fi putut pune sub semnul întrebării. Când a ieșit de la curs, i-am arătat volumul deschis la pagina cu pricina; de ciudă că nu am fost prima care văzuse recurența îmi dăduseră lacrimile. Nu a fost nevoie să insist,

Maestrul și-a dat seama că entuziasmul meu fusese sincer și m-a liniștit spunându-mi că astăzi am învățat lecția de căpătâi în muzicologie: importanța unei documentări serioase: să nu neglijez nicio tipăritură, nicio idee, „nici măcar o notă din *Informația Bucureștiului*”, oricât de vagă ar fi fost ea. Documentarea mea trebuie să fie asemenea unui radar, să cunosc și să mă pot servi de tot ceea ce s-a scris ori s-a vorbit înainte de mine. Mi s-a adresat din nou, subliniind cele spuse cu același gest, parcă bătând măsura: „Doar abia plecând din acest punct poți porni în căutarea propriului drum, în lansarea propriilor teze care, obligatoriu – ține minte asta! – trebuie să poată lărgi sau corecta, după caz, ceea ce se știe deja; către asta trebuie să tinzi, asta ai de făcut” – a concluzionat. Mi-a cerut, din nou, să-i aduc ceva valabil, de concepție personală. Și i-am adus.

- **A.A.:** După această primă întâlnire cu cercetarea muzicologică v-ați hotărât că acesta e drumul pe care vă regăsiți cu adevărat?

C.S.: Acest nou început, singurul veritabil în muzicologie, m-a încurajat să fac cercetare. Oferindu-mi din timpul său, nu puteam să-l fac să regreta asta, așa că m-am mobilizat total pe noua direcție de studiu. Maestrul Octavian Lazăr Cosma mi-a supervizat începuturile muzicologice, m-a condus, câteva luni mai târziu, către primul Premiu de Critică și Teoria Artei din cariera mea (singurul adjudecat de un reprezentant al învățământului artistic al capitalei la Festivalul Artei Studentești de la Sibiu, 1973), exact cu acea temă pe care mi-o propusese ca încercare și care s-a concretizat într-o comunicare premiată și un studiu în volumul X al seriei *Studii de Muzicologie: Miorița în creația a trei compozitori contemporani: Paul Constantinescu, Sigismund Toduță și Anatol Vieru*. Intrasem deja în anul IV de studiu, îi eram studentă în mod oficial la disciplina Istoria Muzicii Românești, pe care ne-a predat-o cu vizibilă pasiune, dragoste și dăruire, determinându-mă ca, de la prima oră de curs, să mă îndrăgostesc iremediabil de ea. Dacă vă întrebați „de ce?”, răspunsul meu vine imediat. În primul rând prin deschiderea diferită ce mi se oferea și prin modul în care știa, ca nimeni altul, să desfășoare nevăzute „fire ale Ariadnei”, șerpuiind printre titluri – unele de care nici nu auzisem, altele prea puțin cunoscute – legând izvoare, surse scrise sau nescrise,

deducții, avansări de teze, îndepărtarea celor inadecvate sau prea bombastice (dar în circulație), a „săriturilor peste cal”; luam cunoștință de opinii, de „Ancheta revistei Muzica”, de noutăți nespuse sau nescrise de alții, de afirmații curajos făcute, de partituri supuse analizei cu tot cu rezultatul lor sonor: înregistrări și tot „tacâmul”: obligativitatea mersului ritmic la concertele sau recitalurile din sălile bucureștene, cu notațiile aferente la primele audiții românești ori la lucrările camerale încă necunoscute mie, dar toate din repertoriul românesc și audițiile din sala Discotecii, cu cel puțin trei reveniri la aceleași piese iar, în măsura posibilului, cu alți interpreți ca audiții comparate. (...)

Într-una din zilele de început ale anului IV, când deja ne era profesor la cursul de Istoria Muzicii Românești, m-a întrebat care este stadiul realizării Lucrării de Diplomă. Rușinată i-am spus că nu pot depăși câteva fraze de introducere; sunt tot la *Prefață*. M-a chestionat ce temă am, i-am răspuns; în mod sigur, a înțeles de ce și a zâmbit cu subînțeles. Mi-a cerut să vin de urgență cu domnia sa la Bibliotecă, mi-a deschis câteva sertare la fișiere și m-a invitat să-mi notez cote de partituri. Mi-a schimbat pe loc tema de licență și s-a oferit să-mi fie conducător: „Vei scrie Scărlătescu. Nu-ți face griji... Vorbesc eu cu profesorul Varga. (.....)”. M-am apucat de lucru instantaneu, panicată de timpul scurt rămas până în vară. În ce mă privește, era vizată monografia, până atunci nescrisă, a unui compozitor român ale cărui partituri aveam să le găsesc, în majoritatea lor – unele în manuscris – în aceeași Bibliotecă a Conservatorului: Ioan Scărlătescu. M-a direcționat și spre Biblioteca Academiei, unde am devenit o prezență obișnuită. I-am spus că și colegele mele se află în aceeași situație așa că, generos cum este cunoscut, după un timp (nu știu cum a făcut, nu știu cum a reușit!) a găsit modalitatea de a „salva” întreaga primă serie de muzicologi (1969-1973), schimbând și temele de licență ale colegelor mele și îndrumându-le tezele. (...) Nu pot decât să-i mulțumesc Magistrului, din nou, pentru că m-a îndrumat, mi-a netezit ieșirile combativ-intempestive și mi-a imprimat înscrierea pe calea echilibrului; mi-a fost aproape la toate examenele ca studentă și după aceea, la obținerea gradelor didactice (inclusiv la temutul grad I!) la toate reciclările din cariera mea didactică preuniversitară. Domnia sa rămâne cel care mi-a deschis și mi-a format gustul pentru aprecierea originalității culturii noastre muzicale și a dialogului cu alte culturi, m-a direcționat spre cercetarea partiturilor

prea puțin (sau deloc) cunoscute ale creatorilor români, m-a învățat drumul către redacția revistei Muzica unde am devenit colaboratoare, spre Editura Muzicală și spre Secția de Muzicologie a Uniunii Compozitorilor, unde am și devenit membră (stagiară, apoi definitivă) câștigând, de la bun început, un prestigios Premiu al Uniunii Compozitorilor din România pentru lucrarea monografică *George Stephănescu*. Am ales în mod conștient să merg pe urmele maestrului meu, lansându-mă pe teritoriul cercetării în paralel cu cronicariatul muzical, eseistica, punerea în discuție a afișului repertorial și dezbaterrea unor teme ardente ținând de originalitatea creației, situându-mă pe poziții combative declarate contra falsului sub etichete folclorice (presă, radio, tv); așa am obținut un alt Premiu de Critica și Teoria Artei – de presă (*SLAST*, 1980) de această dată.

- **A.A.:** Relația profesională pe care ați construit-o alături de maestrul Octavian Lazăr Cosma a fost definitorie pentru întregul dumneavoastră parcurs pedagogic, mai cu seamă când ați urcat o nouă treaptă, către învățământul universitar.

C.S.: La un deceniu distanță, când maestrul a găsit cu cale că, fiind cazul să dedice scrisului și breslei mai mult timp, ar putea să se retragă de la cursurile colective (fără a părăsi și îndrumările de teze doctorale sau formarea de tineri muzicologi), m-a convins să concurez pe postul scos la concurs (...) m-am înscris, am câștigat competiția și – ceea ce era cel mai important și vital pentru mine la acea oră! – am primit emoționată felicitările maestrului: „Măi, ai avut o disertație de adevărat nivel academic. Mi-a plăcut abordarea sintetică a temei: și viziune de ansamblu cu contextualizare și analiză și problematizare. La fel să prezinți tema simfonismului românesc postenescian și studenților”. Știam că intru într-o altă etapă a vieții mele, de intensă (și imensă) lucrare cu mine însămi: intram în concurență deschisă cu cel care știusese să pună accent pe fenomenul creației, înlăturând vorbirea goală despre aspecte colaterale miezului problematicei în toate abordările de la clasă cursurile Maestrului erau, fără discuție, veritabile disertații! Urmam la catedra celui care orientase cursul pe direcția analizării în profunzime a creației muzicale, pe partituri românești semnificative, dublate de audiții. Nu aveam decât un singur gând: să-l

fac mândru de alegerea făcută. Îi datorez devenirea mea muzicologică și nu încetez să-i mulțumesc pentru toate sugestiile primite și pentru bucuriile venite în cascadă cu fiecare nouă descoperire, bucurii pe care le-am avut ori de câte ori soarta a fost generoasă cu mine și mi-a adus în față nebănuite deschideri de portal.”

Subliniez însă, cum, sub îndrumarea domniei sale, am început să gust magia acelor magnifice momente în care eram doar eu, sinele meu și partitura în studiu, cu împletirea misterelor ei, așteptând devoalarea... Revista *Muzica* mă aștepta și m-am lansat într-o susținută colaborare la care, după cum se vede, am revenit peste ani. Toate acele studii publicate (uneori, aproape lună de lună?) mi-au „făcut mâna” chiar dacă astăzi, privind înapoi, le pot reproșa prevalența laturii analitice; dar, cum spuneam, mi-au folosit la început de drum muzicologic, mai ales pentru că m-au lăsat să-mi aleg temele, diversitate în documentare contează. De altfel, acest tip de cvasi-liber arbitru a fost și a rămas extrem de important pentru mine.

- **A.A.:** Tot ce ne-ați împărtășit până acum e doar o perspectivă a formării dumneavoastră, cea a muzicologului dar aceasta a fost în permanență secundată sau completată cu o mulțime de alte activități. Considerați că au fost utile toate celelalte preocupări pentru formarea muzicologului, omului de cultură care sunteți astăzi?

C.S.: Ajunsă în acest punct cu profesiunile, îmi permit, din nou, un salt înapoi în timp, la momentul post-licență când, în mână cu recomandarea *Senatului Conservatorului* de a fi încadrată la *Institutul de Istoria Artei*, am preferat învățământul muzical pentru că îmi oferea libertatea de a-mi alege temele de cercetare și timp pentru propria documentare; ani de zile mi-am împărțit timpul între cariera de profesor de pian la Școala de Muzică, sălile de concert, participarea la sesiuni științifice, emisiuni la Radio-Tv, cronicariat la rubrica de specialitate a unor importante publicații: *România Literară*, *SLAST*, *Flacăra*, cercetător la *Biblioteca Academiei*, *Biblioteca Centrală*, *Biblioteca Muzicală* din Amzei sau la cea a *Conservatorului*, în colecții private... în funcție de țintele propuse (Sunt recunoscătoare soțului și părinților mei care au stat ore și zile bune cu noua membră a familiei!). În paralel, câțiva ani

buni am tot frecventat asiduu câteva cenaclurile literare. Astăzi chiar mă declar mulțumită pentru că așa mi-am putut stabili repere în baza cărora mi-am exersat condeiul și dincolo de scrierile de specialitate, tentând diverse genuri literare. Anul 1980 este o bornă importantă: am devenit membră a *Uniunii Compozitorilor*; dobândind Premiul pentru creație muzicologică al *Uniunii*. Consider că astfel mi s-a confirmat vocația și ceea ce era mai important, aveam toate motoarele pornite: începând din aceeași perioadă am devenit, succesiv, la alegerile din patru în patru ani, membră a trei dintre comisiile de specialitate ale *Uniunii Compozitorilor*; didactică, muzică ușoară și muzicologie. Se vede, însă, că „Switch-ul” nu-și încheiase lucrarea; aveam o fiică și ceva-ceva mi-a spus că ar avea nevoie nu doar de poezii și povești – pe care i le scriam cu frenezie, nu doar de „dicționarul-vocabular” pe care i-l întocmisem, ci și de cântecele. Și cine m-ar fi putut îndruma mai bine dacă nu cei pe care îi consideram maestri ai cântului, melodiilor și, desigur, cunoscători ai psihologiei vârstelor tinere?! Așa am pornit un veritabil turneu de învățătură asiduă. A durat câțiva ani, cu etape clar definite: maestrul Vinicius Grefiens și Liviu Comes (proportionalitatea formelor, contrapunct), Laurențiu Profeta (orchestrație), cu tușa finală Richard Bartzer (armonizare, orchestrație, construcții melodice conform Hugo Riemann – de mare folos și în pregătirea tezei de doctorat!). Frecvența era susținută: de două-trei ori pe săptămână reluam firul anilor de compoziție de la Conservator.

➤ **A.A.:** Deci „microbul” compoziției nu v-a părăsit, doar a... stat o perioadă în adormire!

C.S.: Făceam totul fără a neglija muzicologia, așa că... în timp s-au construit fie materiale intrate în Biblioteca de documentare a *Uniunii Compozitorilor* (o monografie Liviu Comes, un studiu Laurențiu Profeta), fie studii publicate în revista *Muzica*: Vinicius Grefiens, Liviu Comes.

➤ **A.A.:** Ați ales un program de master aparent fără legătură cu drumul muzical pe care erați deja, la Facultatea de Litere a Universității București – *Studii culturale ebraice*. De unde a pornit această inițiativă?

C.S.: Anul 1990 a marcat o altă cotitură; nu l-aș numi „Switch” pentru că, în fapt părea o continuare pe verticala învățământului

muzical: prin concurs, am devenit cadru universitar, la început lector și, după finalizarea studiilor doctorale – conferențiar. Doctoratul a însemnat o perioadă de intensă documentare, pentru că cercetarea neoclasicismului în general și a celui muzical în special nu avusese parte de lucrări de sinteză iar ceea ce exista și mă putea ghida era interesul manifestat de cercetătorii istoriei artelor plastice și ai arhitecturii. Așa se face că m-am cufundat în explorarea liniilor, a culorilor, a volumelor și în realizarea unor „translații”, a unor „sinonimii” sui-generis, prin care am căutat să explic formulările „tip” aflate în limbajul neoclasic universal și românesc prin raportare la lumea artelor plastice. Deschiderea către această lume o aveam, tot de la tata și din discuțiile cu marii muzicieni ce mi-au fost și îndrumători pianistici. Așa am ajuns să depistez și să definesc preferințe pentru genuri, dimensiuni, existența unor *pattern*-uri între care motoricul, principiul „ramei”, cel al „fulgerului sonor”... A plonja în oceanul gândirii muzicienilor noștri care fie au creat ghidați de principiile avangardiste ale vremii lor, fie au fost doar tentați din când în când de cântecul de sirenă al codurilor neoclase a fost o experiență care m-a înnobilit, la propriu, inclusiv prin legăturile cu alte arte: cea plastică, literatura... În cercetarea diverselor biblioteci nu o puteam rata nici pe cea de la *Universitatea București* și, interesată de tema neoclasică, am bătut și la această ușă. Totul a coincis cu timpul în care mama (*Litere* – franceza), cocheta cu ideea de a se înscrie la Comunitatea ucrainenilor; starea sănătății nu i-a permis să-și ducă la capăt intenția, dar am avut șansa de a-l cunoaște pe excelentul medievalist și slavist (specializat pe ucraineană!) Dan Horia Mazilu, pe atunci decan al *Facultății de Litere*. Tocmai se încerca punerea în pagină a *Centrului de Studii Culturale Ebraice* și, dincolo de somitățile din afară, de la universități de prestigiu, era nevoie de cadre didactice conferențieri sau profesori universitari din țară. Disciplina artistică a curriculei era descoperită și aici mi s-a cerut să colaborez. Condiția mea: dacă tot voi preda, doresc să și învăț; soluția oferită? Mi s-a recomandat înscrierea la concursul de admitere. Bibliografia îmi era familiară, vârsta (50 ani) mi s-a părut potrivită și am devenit masterandă, având-o colegă pe fiica mea pe care am tentat-o cu deschiderea unui nou orizont și, vorba decanului, odată admisă pe un loc ultra onorabil, am devenit struțo-cămila centrului, organizând și participând la sesiuni științifice. Experiența s-a dovedit câștigătoare pentru amândouă: fiicei mele i s-a

deschis oportunitatea de a-și continua studiile (masterat la *Hebrew University*) iar eu mi-am lărgit aria de cuprindere culturală, începând să învăț o limbă orientală – ceea ce îmi și dorisem cu niște decenii înainte... Același decan mi-a fost conducător de disertație; tema propusă era cea care i-a pus probleme de fiecare dată: traducerea atât de aleatorie a termenilor muzicali în diverse manuscrise sau ediții românești ale *Bibliei*, pornind de la Dosoftei și ediția 1688 la cele de secol XIX sau XX... Am început rapid lucru dar, în scurt timp am constatat că tema presupune o cercetare care mă copleșea, depășindu-mi nu doar forțele ci și bariera de timp: data disertației se apropia. Am optat pentru o temă mai la îndemână: cea de-a doua literă a alfabetului (*alephbet*-ul) ebraic: cuplajul „Beit-bait”, cunoscutul B din scrierea latină (grecescul *beta*): multiplele ei valențe prin prisma scrierii protosinaitice, cu interpretările lui Champollion și Petrie ce conduceau de la ideea de culoare (albastru) la cea de casă, edificiu, adăpost, incintă (cu sau fără marcarea locului pentru foc, închidere/deschidere spre exterior), matrice, deschidere spre viitor, receptacol de energie (inclusiv al celei primare: *aleph*), familie, dinastie, cuplu, femeie însărcinată, boltă (cerească), hrană, valoare numerică 2... Pot afirma că sugestia profesorului Dan Horia Mazilu mi-a folosit; e drept, nu pe loc: important a fost că mi s-a dat o temă a cărei trenă nu doar m-a însoțit aproape două decenii, ci a rodit într-o altă formă, cantonată în *Psalmii* biblici. Am relatat asta într-un alt interviu, cu Mihai Cosma, în *Actualitatea Muzicală*, la *Convorbirile AM* – nr. 5/2019. Până atunci, am publicat o serie de alte studii-eseu pe tema dicotomiei, a multipului minim, abordând și acea subtilitate a gramaticii (române și ebraice, deopotrivă) ce diferențiază forma duală de altele tipuri de multiplu... Revista *Muzica* a găzduit și o introducere pe teme biblice: primele trei capitole ale *Bibliei*, infuzate de sonor și de posibile implicații gematrice... Alte studii-eseu de aceeași factură – în alte publicații. Îmi exersam limitele noului orizont captivant și capturat în colecția mea de galerie interdisciplinară continuu lărgită, căutându-i expresivități de ordin sonor, muzical, matematic.

- **A.A.:** După anii 2000 ați mers către nou înființata Universitate Spiru Haret și ați pus acolo bazele unor programe serioase în cadrul Facultății de Muzică. Nu doar ați predat acolo discipline ca Istoria muzicii românești,

Muzicologie, Retorică muzicală etc. dar ați și acreditat, în calitate de Decan, două specializări importante, Pedagogia muzicală și Arta Muzicală (la masterat). Vorbiți-ne despre această perioadă pe care ați avut-o acolo.

C.S.: Anul 2000: un alt „Switch”, de această dată în plan administrativ. Profesorul Victor Giuleanu, fostul nostru rector, a solicitat sprijinul în acreditarea facultății pe care o înființase la Universitatea „Spiru Haret”. Vizat a fost soțul meu, compozitorul Petru Stoianov; deja funcționa ca prodecan la Universitatea de Vest din Timișoara dar, cum lucra și în Minister, cu jumătate de normă inspector de specialitate, a refuzat, nedorind să intre în conflict de interese. În schimb, m-a recomandat pe mine; deși inițial nu am vrut să părăsesc instituția în care mă formasem și pe care o servisem un deceniu, în cele din urmă am cedat și mi-am început cariera de decan. Asta a însemnat un sacrificiu enorm, pentru că a trebuit să-mi stabilesc o întregă grilă de obiective, unele incomode de-a dreptul, altele ale căror subtilități nu le stăpâneam îndeajuns. A trebuit să cunosc, să învăț și să mă descurc într-un hățiș de termeni legali, legi, ordonanțe, criterii de evaluare... nimic muzicologic. Dar am făcut-o. Bucuria mea a fost să proiectez și să mă înconjur de un corp profesoral de elită, colegi de-ai mei de la *Uniunea Compozitorilor*, de așa manieră încât facultatea pe care o conduceam să pară „soră mai mică” nu doar a Conservatorului, devenit deja, de ani buni, *Academia de Muzică* din București, ci și „filieră” a *Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor*. Nu e nimic exagerat în ceea ce afirm. Așa s-a constituit un mănunchi de compozitori și muzicologi care au ținut făclia învățăturii în și prin muzică, fiind exemplul viu pentru studenții noștri. A trebuit să renunț la profesori excelenți, pe care eu însămi îi apreciam la justa lor valoare, dar noua lege cerea o anumită proporție de cadre didactice cu titlul deja confirmat de doctor: conferențieri și profesori iar eu eram chemată să asigur această proporție. Am reușit în timp record iar facultatea a putut fi acreditată fără nedorite amânări. Alături mi-a stat soțul meu (care a renunțat la minister și la prodecanatul timișorean), compozitorii Maia Ciobanu, Viorel Crețu, Sorin Lerescu, Valentin Petculescu, muzicologul Mihaela Marinescu. Din corpul profesoral deja existent, am avut șansa de a păstra un cvartet (feminin) de „AȘI”: Cornelia Angelescu, Georgeta Ștefănescu-Barnea, Lavinia Coman,

Gabriela Munteanu și așa am putut naviga cu pânzele sus la capitolul doctori, conferențieri și profesori. Prin activitatea extracurriculară ne-am situat excelent și la capitolul creație/interpretare și cercetare. În timp, ne-am clădit și baza, încadrând prin concurs, tineri asistenți deja doctoranzi, unii care ne fuseseră studenți, alții afirmați în viața muzicală. Astăzi, când eu și soțul meu (decani și prodecani vreme de câte două legislaturi fiecare) ne-am pensionat deja, din păcate facultatea nu mai există de ani buni (nici măcar sub forma unei specializări incluse între studii umaniste). Revenind la curricula, am avut bucuria de a continua să predau, ca profesor, cursul de Istoria muzicii Românești și, pentru a-i motiva pe studenți și a-i face să-și cunoască mai bine profesorii, nu am pregetat să-mi invit colegii compozitori să-și prezinte lucrări reprezentative. A cunoaște muzica românească prin reprezentanții ei cu care ai cinstea să te formezi mi s-a părut o datorie și o onoare. Am creionat și am pus bazele unui masterat atât de convingător încât comisia venită să-l evalueze a făcut-o cu laudele de rigoare, considerându-l formulă competitivă, bogată, nuanțată, oferind masteranzilor posibilitatea de a se instrui, lăsându-i să intre și să cerceteze pe teritoriile retoricii, ale hermeneuticii, ale limbajului biblic, să ia contact cu orice formă de artă ce s-ar învecina, ar interacționa ori s-ar regăsi într-o armonioasă întrepătrundere cu muzica. Le-am potențat talentul, i-am îndrumat, promovat și recomandat... Pentru ei, pentru vizibilitatea și viitorul talentului și patrimoniului românesc am creat și condus *Asociația pentru Integrare Culturală Europeană* (AICE), sesiunile de comunicări *Crossover Interarts*.

- **A.A.:** În același timp, pe lângă activitatea de coordonare și organizare pe care o presupun funcțiile de decan și prodecan, ați rămas în legătură cu actualitatea muzicologică românească – ați participat la simpozioane, sesiuni științifice, mese rotunde și ați inițiat și realizat emisiuni cu și despre muzică, muzicieni și cultură muzicală în general. Ați fost neobosită, ce v-a motivat să faceți toate aceste lucruri?

C.S.: Deși, așa cum am afirmat-o deja, activitatea de coordonare și organizare nu a fost simplă, nu am lăsat garda muzicologică jos dar am încetinit ritmul, schimbând și perspectiva: a intervenit nevoia

suporturilor de curs, a cărții universitare – deci am semnat, fie singură, fie în tandem cu Mihaela Marinescu ori cu Petru Stoianov. În plus, totul a coincis și cu perioada mea de documentare pentru *Psalmi* biblici – ca o continuare a gândului pornit de la tema propusă pentru disertație, dar și cu cea a antrenării mele în mediul universitar în țară (Universitatea București: *Studia Hebraica*) sau străinătate: conferințe, congrese, sesiuni științifice, semnarea unor *Argumente* sau prefețe la diverse alte tipărituri ale Editurii Muzicale, *booklet* pentru triplul CD Georgeta Ștefănescu Barnea, participarea cu microportrete în caietele *SIMN* și ale altor festivaluri, studii și multe altele: emisiuni TvRM, mese rotunde, cele de la Radio România Muzical – unele în direct cu tineri la porțile măiestriei (alături de regretata Rodica Sava), participarea la galele *Tinerelor Talente* de la Râmnicu Vâlcea (cu aceeași Rodica Sava), sau președinția juriului concursurilor naționale, apoi cu coloratură internațională de pian *Irina Șațchi* de la Râmnicu Vâlcea, concurs de muzicologie tot în Vâlcea iar aici trebuie să menționez că fondatoarea, organizatoarea și cea care își duce mai departe inițiativa este lect.univ.dr. Dorina Arsenescu, pianistă, fostă elevă a doamnei Șațchi și fosta noastră studentă... Participări, premieri, diplome de excelență (Ministerul Educației), direcția muzicală a unui post tv, formate de emisiuni, interviuri, mese rotunde, portrete de soliști, formații... Aș mai puncta un congres la Universitatea *Paul Valéry* din Montpellier și președinția unui doctorat la *École des hautes études en sciences sociales* la Paris; mi-a dat un nesperat sentiment de mândrie și m-a bucurat ca în teza doctorandei din Grecia (conducător Henri H. Stahl) să aflu admirația față de cercetările și metodele propuse de Constantin Brăiloiu, utilizate în respectiva teză.

Motivația alegerilor de mai sus? Însăși structura mea. Asta am învățat în familie, asta mi-au transmis-o profesorii pe care mi i-am stabilit ca modele, asta am încercat (și mă bucur că am reușit) să-i transmit fiicei mele. Am pus accent pe creativitate, pe imaginație, având convingerea că muzicologului i se cere să țină pasul cu creatorul din orice generație ar fie acesta – fie compozitor, fie interpret –, să propună soluționări viabile, adesea atipice, să fie creativ în sine. Că o facem bine sau nu, că ne iese sau nu – asta o vor hotărî alții care, între noi fie vorba, se împart, la rândul lor, în cel puțin 3 categorii: cei care te ignoră, cei care te aprobă în diverse grade de la acceptare la entuziasm și... cei

care, poate, se străduiesc, dar pricep doar atât cât percep. Oare, crezi că li s-ar potrivi gândul lui Michelangelo: „Căci oamenii, din cer au să-și aleagă/Atât frumos cât pot să înțeleagă...” sau o spusă în versuri din *Convorbiri Literare*: „Vinovată ți-e privirea/Că nu ți-a merit-o firea/ Ca să vadă mai frumos”?... N-aș fi chiar atât de sigură... Bref, consider că, onorând profesionalismul, avem datoria de a ne strădui să practicăm cât mai bine meseria aleasă.

- **A.A.:** Ați fost și sunteți interesată de cercetarea muzicii sacre – pentru care ați primit și premiul UCMR pentru muzicologie în anul 2019. Ne puteți detalia această linie de cercetare din preocupările dvs.? Ce zone de interes, ce scop au aceste cercetări?

C.S.: Totul a pornit odată cu disertația de la *Litere*, despre care am tratat deja. Nu am putut răspunde solicitării conducătorului de disertație decât prin ricoșeu, ascunzându-mă în alfabet și în umbra statuetei turcoise ce a favorizat descifrarea scrierii protosinaitice. Anii au trecut și, căutând reducerea temei, m-am îndreptat spre *Psalmii* biblici unde am dat peste un alt ocean de informație! Fișând, am reușit să luminez unele înțeleșuri. Am avut aproape literați, filosofi dar și muzicieni de elită, dedicați cercetători ai universului biblic; perioadele de lucru în Israel m-au motivat și potențat. Mai mult, chiar, în limita cunoștințelor mele le-am putut aprecia ineditul, concluzionând, la rândul meu, că *Psalmii* ascund o bogăție de teme sonore pe care cineva le va putea explora în viitor, poate chiar mai bine decât am făcut-o eu, care doar am deștelenit acest drum. Deși există – nu bibliotecii!– ci „orașe de cărți”, de literatură privind *Psalmii*, ei nu au fost cercetați și din perspectiva dramaturgiei muzicale proprii, potențându-li-se înțeleșul, privit prin tipologii de traducere în limba română, de la acel cardinal (pentru noi) „1688” până astăzi. Tot ce am descoperit în nume personal am considerat ca „introducere în studiul *Psalmilor* biblici”, reflexele lor în sonor fiind invitație de explorare ulterioară în cele mai îndepărtate limite orizontice, pe scanare tip radar, în funcție de viziunea și opțiunea cercetătorilor viitorului. Sunt fericită că am putut dezghioca „starea de cântec”, drapată în nevoia de invocare sau clamare a *Numelui Domnului*, latența psalmică, spiritul cântării, starea emoțională a adresării către *Înalt*, conștiința jertfei de cântec... ca din întâia zi a firii,

ținând către ultimul ei apus... Lucrarea, vizând primele două din cele cinci cărți ale *Psalmilor* biblici (*Cărțile Psalmilor. Reflexii în sonor*, Editura Muzicală: 72 *Psalmi*-rugi davidice – potrivit mărturiei acelu dublu AMEN!) a primit nu doar *Premiul UCMR*, ci și prestigiosul *Premiu al Academiei Române*. Am abordat și tema fascinantă a imnicii latine: Ambrosius, Episcopul de Mediolanum. În cele două volume ale *Via Psalmorum Regia* (Editura Muzicală), în baza unei elaborate analize, în lipsa mărturiei muzicale propriu-zise, am depistat și pus în pagină, cu argumente științifice ținând de stilistică, ceea ce nu fusese cercetat în profunzime până acum; am fost în măsură să definesc crearea și exersarea, de către Ambrosius, a unui gen: nu *Imn* (așa cum se consideră – la modul general), ci *Psalm-Imn* latin.

- **A.A.:** În toate scrierile dumneavoastră aveți o abordare de tip interdisciplinar, mai ales atunci când tratați teme ale creației muzicale românești. De ce este utilă o astfel de abordare și cum credeți că ar putea tinerii muzicologi să își formeze deprinderi în acest sens, prin ce metode?

C.S.: M-au interesat mereu – lecturi conduse de tata! – la nivel de studiu personal, temele de filosofie istoria artei, gematrie, mitologie, „geometria secretă” a picturii. La nivelul anilor 1978-1979 am întreținut o corespondență cu filosoful Constantin Noica. În paranteză fie spus, unchiul domniei sale, medicul neurolog cu doctorat la Paris, prof. dr. Dumitru Noica a fost salvatorul familiei mamei mele, în refugiul lor; i-am povestit asta când ne-am întâlnit, având ocazia să-i expun viziunea mea de acord a unora din temele filosofiei domniei sale cu creația muzicală românească – am dezvoltat tema în studiul privind opera *Zamolxe* de Liviu Glodeanu, studiu publicat în primul număr, serie nouă, 1990, al revistei *Muzica*. Deși mi-a oferit o bursă primită de domnia sa în Austria, a trebuit să refuz, fiica mea fiind încă prea mică... Rămân o pasionată de literatură, autorii greci sau latini, teatrul antic, cel clasic și cel modern/contemporan, de reprezentanții marilor epoci creatoare: umanism, renaștere, iluminism și de spiritualitate prin autori contemporani la care revin, de fiecare dată cu mare bucurie... Am atâtea cărți de căpătâi că nu le pot nici ordona, nici aminti fără a fi vinovată de vreo scăpare! Și nu-mi doresc, nicio clipă, distanțarea de ele și de încă atât de multe altele.... O afirm la unison de gând cu un personaj

donizettian, perfect prins în montura comediei: „sunt cunoscut în tot universul și, dincolo de el, în încă vreo câteva orașe” (citat inexact, dar cam acesta ar fi sensul!). Unii chiar mi-au reproșat interdisciplinaritatea... pe care eu am căutat-o și o caut cu frenezie; dar muzica și elementele ei, ritmarea, se regăsesc pretutindeni și atunci, cum să nu cauți melodia vieții atunci când știi că o poți afla?! Textele biblice oferă la tot pasul intrarea în cântec; mereu citești despre cântecul fântânii, al zicerii cuiva. Nu le putem cunoaște melodia. Ne-au rămas doar reperul încrustat în cuvânt și volatilitatea ideii ce traversează milenii dar cât de bine te simți, ca muzician, știind că arta căreia i te-ai supus cu bună și supremă știință, indiscutabilă apreciere, este în tot și în toate... Mă ghidez după ceea ce rezidă în simplitatea complexă (dacă pot spune așa!) a aceluia alfabet în care sălășluiește gândul ascuns al literelor ce drapează numere, după numerele ce dau forță și înțeles sunetelor, ritmând într-o ființare... Prefer să palpez și să simt, să știu că există ceva, undeva, chiar fără a vedea totul, la modul concret: să trăiesc fiorul mariajului artă-știință, nedând niciuneia întâietate, ci sublimându-le într-un atemporal în care s-ar regăsi propria mea experiență; prefer să nu țin drumul drept, rectiliniu, pentru că nu vreau să pierd frumusețea involtă a darurilor pe care mi le-ar oferi aventura, rătăcirea... explorând misterele timpului, sondând adâncimi în amintirile de neșters ale materiei sonore... la limita cuvântului, a silabei în rostiri psalmodiate... Abordarea interdisciplinară (de care nu fac „paradă”) constituie o condiție *sine qua non* din punctul meu de vedere și asta indiferent de poziția sau atitudinea altora legat de ceea ce și cum scriu; că le place, că mi-o acceptă fluturat din vârful buzelor, că mi-o refuză ori mi-o reproșează – asta sunt, asta gândesc, așa mă simt EU. Cred în interdisciplinaritate, după cum cred în magia de culori a aurorei la ceasul la care diminețile își pregătesc intrarea în viața noastră sau în înfiorarea apusurilor ce ne impun lecția tăcerii într-o uimire. Viața își are muzica, poezia, melanjul coloristic, jocul de volume și dramaturgia ei abil ascunsă. E reconfortant pentru spiritul meu să mă las înfășurată de mătasea indicibilă a palpitudinii lor. Aici urmează sfatul tatălui meu: să slujesc muzica așa cum merită ea, să nu dau răspunsuri (niciodată verdicte!) până nu am aflat ceea ce este, cu adevărat important: întrebările potrivite, estimând resorturi și resurse adecvate pentru a lumina conuri umbrite, explorând „respirația”, palpitudinea artelor în

uniunea lor indestructibilă. Prin muzica lor, „văd” și filmele, percepând lesne mesajul regizoral. În rest, studiez, mă documentez, petrec atâta timp cu oricare proiect că ajung să mă îndrăgostesc de el; abia atunci intru în binecuvântatul „ceas” al scrisului... cu iubire, fără orbire, detașat și implicat. Se poate?!? În mod sigur, DA!

Metode pentru tineri?! A da vreun sfat ar însemna să-mi arog un statut pe care nu mi-l doresc și... departe de mine acest gând! Îi văd ca pe colegi, e drept, mai tineri pe scara vârstei, dar constat – din cele citite – că au atât de multe de spus! Propria lor energie și responsabilitate îi va conduce, sunt sigură, pentru că mă încred în ei. Pot devoala rețeta folosită de mine: cred în ceea ce spun și fac, sunt sinceră față de mine, urmez datoria profesionalismului, creșterea patrimoniului românesc și acordarea la lira contemporaneității, caut muzica lăuntrică a gesturilor componistice și interpretative luminând talentul și contribuția românească, învățând de la colegii de vârste apropiate, de la mentorii lor, de la cei mai tineri ca mine, aducând bucurie în viața celor care m-au susținut și format. Mai presus de toate, am menținut busolă morală, am cultivat deferența, având, clipă de clipă, conștiința că, prin ceea ce fac, trebuie să pot atinge acea coardă sensibilă: maestrul să fie mândru de mine. Fără niciun dubiu, formarea trebuie să fie continuă: să nu te mulțumești niciodată cu ceea ce știi pentru că minunile se săvârșesc sub ochii tăi și tu nu ai decât să te acordezi sunetului ascuns al acelei muzici care te așteaptă să-i dai binețe. Și astăzi, când abordez un subiect, când iau o decizie sau definitivez un text, sunt condusă de un gând: ce-ar spune despre asta maestrul Octavian Lazăr Cosma?!? Doar așa am putut eu merge mai departe... Era și este singura măsură a lucrului meu, evident, dincolo de cele două praguri care îi urmează: autocenzura și cenzurarea (fără milă), cu sugestii ce pot lăsa loc la discuții și remodelări (sau NU!), făcută de soțul meu, primul meu cititor în toate. Citând din „vorbele” regizorilor, notez: „ce se taie nu se fluieră”! Un plus sau un minus?! Îmi plac frazele ample articulate, pe măsura ideilor...

➤ **A.A.:** Ce proiecte aveți acum în lucru?

C.S.: În afară de colaborările la cele două reviste de prestigiu ale UCMR – *Muzica* și *Actualitatea Muzicală* – cu recenzii, cronici, eseuri, corespondențe externe – ar fi coagularea în volum a unora dintre acestea. O altă direcție, intră în lumina spiritualității și tot

interdisciplinar, tot limbaj biblic; m-am cufundat pentru un timp în ceea ce aş putea numi „cântări”, dar nu a venit încă timpul să dau cortina deoparte. Ar mai fi zona literară, continuând-o pe cea de cenaclu a tinereţii mele (Mulţumesc – prin perdeleri de stele – , Alex Ştefănescu!); de ceva timp, scriu ocazional pe *Liternet*, chiar şi fără teme muzicale. Ca reflex al altui tip de „muzicologie” – ceea ce s-ar traduce prin „muzicologie bunicească”, în ultimii ani am început să public din poeziile mele cu tentă muzicală, vizând introducerea într-o manieră antrenant-jucăuşă a celor mici în lumea magică a muzicii. Am făcut-o în numele susţinerii educaţiei muzicale a nepoatei mele, Neta Cohen (pe atunci la grădiniţă, în Israel – acum la şcoală), o fetiţă căreia îi apreciez imaginaţia bogată, drept care am ales-o coautoare/colaboratoare: ilustraţii, idei, rime, aşa cum şi notat pe copertele „producţiilor” noastre, gândite şi realizate în vacanţe „de lucru” (câteva luni vara, când bunicii merg în Israel şi alte perioade iarna şi primăvara, când nepoţica vine în România). Aşa s-a născut *Portativul Minune*, carte care îşi aşteaptă continuarea. Ca *breaking news* pot devoala că următorul text şi ilustraţiile lui sunt gata, mai rămâne recitirea cu ochi proaspeţi (un fel de „cap limpede”) şi publicarea; nu dezvălui încă titlul, dar pot spune că este tot unul muzical, ales cu dibăcie, ca şi ilustraţiile şi temele poeziilor. Împreună cu Neta am publicat şi o Poveste Muzicală, gândită ca show/musical: *Strop şi Pic îşi caută ploaia*, recent prezentată şi primită cu succes la comisia de specialitate a UCMR. Ambele cărţi au beneficiat de excelente întâmpinări ale cunoscutului critic, om de muzică şi teatru, Smaranda Oţeanu-Bunea. Practic, reprezintă acel aşteptat prim răspuns privind impulsionarea creaţiei destinate formaţiilor corale prin forumului *Cantus Mundi* din mai 2024, forum la care am participat la Palatul Parlamentului şi despre care am şi scris în *Actualitatea Muzicală*; chiar acum lărgesc şi dinamizez proiectul dându-i dimensiune teatrală cu suport muzical. Evident, zona literar-muzicală presupune continuări. Tot în aceeaşi Editură Muzicală, ne aşteaptă şi alte proiecte, unul dintre ele fiind inspirat de lumea unora din liederurile maestrului Dan Buciu; am avut ocazia să-l discut cu domnia sa chiar cu aproape o lună înainte de ireparabila şi neaşteptata plecare. Altitudinea sa spirituală lasă un gol imens în sufletele celor care l-au cunoscut... proiectul, aprobat cu zâmbet cald de domnia sa, se va concretiza, probabil, spre sfârşitul anului şi va împlini un alt gol în creaţia muzicală destinată celor mai

tinere vârste. Îl văd ca triplu mix: *Portativul minune*, continuarea lui și *Strop și Pic*, un mix ce va conține și surprize... dar despre asta, cu altă ocazie... Evident, există și alte proiecte, toate cerute de nepoțica mea, a cărei fantezie nu are limite deci... nu-mi rămâne decât să le temporizez și să învăț, să „trădez” foaia cu portative pe care scriam, în favoarea programului *Finale* pe care încerc să-l stăpânesc. În cazul meu interdisciplinaritatea e dat în sine: muzicianul nu neglijează nici literatura, nici filmul sau teatrul iar ca audient al cursurilor de licență, masterat la *Litere* și deținător de multe alte „violons d’Ingres” nedezvăluite încă!), tentez orizont muzical, edificant, răspunzând formației mele: muzicolog și profesor, cu studii de compoziție și pasiuni (nu doar) literare la activ.

- **A.A.:** Ce gânduri aveți pentru tânăra generație de muzicieni, de muzicologi? Ce credeți că le lipsește astăzi sau, dimpotrivă, ce le prisosește? Câteva reflecții despre actualitatea culturală românească?

C.S.: Actualitatea culturală românească este un teritoriu atât de ofertant încât nu ți se cere altceva decât o exigență în cantonare pentru a-ți afla propria cale: cea a respectului pentru valorile pe care ești chemat să le pui în plină lumina, să faci cunoscut tuturor și, mai ales străinătății, originalitatea gândirii muzicienilor țării tale. Să excluzi individualismul de orice fel, pentru că însăși uniunea artă-știință îl exclude și să îi potențezi culorile de curcubeu ale ariei de cuprindere. Pe mentori și pe tineri îi felicit, în egală măsură; constat că sunt excelent pregătiți și au maturitate de gândire. Am luat cunoștință cu scrierile unora abia după ce trecuseră deja două filtre: al mentorilor și cel redactional, deci îi privesc prin această lentilă și, chiar dacă uneori am mai constatat (din perspectiva mea) unele stângăcii sau „luări de val” – le consider naturale și chiar oportune pentru că abia așa, depășind inerentele imperfecțiuni pot avea în față seducătoarea frumusețe a aceluia orizont care îi așteaptă pentru a-și putea împlini chemarea. Cine a fost perfect de la prima cronică, primul eseu?! Iar dacă ar fi fost să fie așa, către ce zări le-ar fi fost deschis drumul perfecționării ulterioare?! Să simtă libertatea gândului creator, să aibă mereu nordul pe busolă! Le doresc împliniri și calibrare din ce în ce mai fină a anvergurii, intensității și ritmării bătăii de aripi pe măsura îndrăznețelor visuri și zbor al ideilor.

Revin la amintiri: ca mulți alți discipoli ai hărutului Magistru, *Acad. prof. D.H.C Octavian Lazăr Cosma*, mă mândresc cu faptul că vreme de decenii i-am fost în preajmă fiind, și eu, unul din roadele muzicologice ale „Semănătorului”: am deprins statura muzicologică de la o personalitate integră, dedicată profesiei sale, servindu-și și respectându-și breasla, valorizând destinul muzicii românești pe multiplele paliere pe care le-a avut în vedere ca analiză sau acțiune: creație-interpretare-receptare-educație; pentru acutul simț al istoriei și istoricității, pentru dedicarea cu care, într-o perioadă de grele încercări pentru cultura noastră, a îngrijit cu zel de militant grădina de valori muzicale românești, îl prețuiesc încercând ca, prin tot ceea ce fac, să fiu demnă de încrederea acordată permanent de domnia sa. Crescută profesional în lumina preceptelor sale am învățat și am căutat să transmit mai departe ceea ce am primit: datoria și pasiunea de a privi mereu, din perspective mereu înprospătate, procesul de constituire a istoriei culturii muzicale românești prin prisma contribuțiilor originale ale corifeilor acesteia, George Enescu rămânând, indiscutabil, eterna lumină a farului călăuzitor.

SUMMARY

Andra Apostu

A dialogue with musicologist Carmen Stoianov

Mrs. Carmen Stoianov is a musicologist by profession and by vocation, a person of culture recognized by her writings and by her membership in the most prestigious organizations: the Union of Composers and Musicologists of Romania, the International Society of Contemporary Music or the Romanian Association of Women in the Arts, and these are just a few of them. Growing up in a multi-ethnic family, her versatility in culture and the arts has marked her entire academic and mature career. She was a disciple of Academician Octavian Lazăr Cosma, holds a PhD in Music from the National University of Music in Bucharest and a Master's degree in Jewish Cultural Studies from the University of Bucharest. The interdisciplinary approach is her credo and she gladly embraces this concept, in her opinion, "a sine qua non..." in everything she writes, in everything she creates.